

впливають на вирішення питання. Коли ж появу розбіжностей пояснити не вдається, експертом повинний бути зроблений висновок про неможливість вирішення питання по суті.

Меленевська З.С., Сизоненко А.С.

ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЧЕРКУ ТА ФОРМУВАННЯ ВИСНОВКІВ

Почеркознавча експертиза – один із найбільш розповсюджених видів судової експертизи. Основною її метою є ідентифікація виконавця рукопису та підпису в різних документах, а також вирішення неідентифікаційних завдань. Можливість вирішення ідентифікаційних завдань заснована на індивідуальності та відносній стійкості почерку кожної людини.

З кожним роком знання про почерк, про закономірності письмово-рухового процесу поглиблюються, що дає можливість удосконалювати методику судово-почеркознавчих експертиз. Успішно досліджені питання щодо ступеню змінюваності ідентифікаційних ознак почерку та їх стійкості в залежності від пози пишучого, матеріалу письма, виду пишучих приладів, зміни ознак з часом, при незвичному письмі лівою рукою, а також навмисній зміні почерку.

Анатомічний аналіз кістково-м'язової системи руки виявив закономірності рухів, які відображають індивідуальні та стійкі навички письма.

Фізіологічні дослідження нервово-м'язового апарату в процесі письма сприяють вивченню складних закономірностей, пов'язаних зі стійкістю та індивідуальністю почерку [1, 2].

Найбільш складною і найменш вирішеною є проблема оцінки розбіжностей і збігів ознак, питання формування висновку експерта.

В наш час здійснюються серйозні кроки на шляху об'єктивізації процесу формування висновків експерта за допомогою математичних, кібернетичних методів та теорії ймовірності.

За результатами застосування цих методів значно розширюються можливості контролю за правильністю висновку, який формується на основі візуального методу дослідження.

Однак, не дивлячись на спроби об'єктивізації процесу дослідження почерку, експерту і зараз доводиться вирішувати питання щодо достатності або недостатності встановленого ним комплексу ознак, виходячи із особистого та колективного досвіду.

У гносеологічному значенні процес експертного дослідження є по суті процесом пізнання певних фактів об'єктивної дійсності. В разі вірного їх пізнання дослідження приводить експерта до встановлення об'єктивної істини.

Хоча пізнання експертом об'єктів дослідження відрізняється від теоретичного пізнання тим, що останнє відкриває нові сутності, їх зв'язки, нові закономірності, а експертне (як і судове) пізнання – це практичне або прикладне пізнання, яке покликане виявляти у конкретному явищі наявність

(або відсутність) вже пізнаних сутностей, все ж закони пізнання повністю розповсюджуються і на експертну діяльність.

Експертне дослідження починається з безпосереднього чуттєвого сприйняття об'єкта. Однак тут має місце не просте чуттєве сприйняття, а навмисне, планомірне, цілеспрямоване сприйняття з метою вивчення даного об'єкта, яке в теорії пізнання називається спостереженням. При спостереженні досліджуваного об'єкта у чуттєвих образах експерта відображаються і закріплюються певні якості, властивості, ознаки досліджуваного об'єкта, які мають значення для вирішення поставленого завдання [3, 4].

Першочергове завдання експерта-почеркознавця – виявити у процесі дослідження (в стадії роздільного дослідження) окремі, найбільш суттєві ознаки, притаманні певному почерку, та ідентифікаційну сукупність ознак, яка б його індивідуалізувала, тобто експерт повинен «зрозуміти» об'єкт. Від правильного визначення суттєвості ознак, їх ідентифікаційної значимості, залежить вирішення основної мети дослідження – ідентифікації особи. Правильне визначення суттєвості ознаки залежить від низки різних обставин: рівня наших знань, досконалості засобів спостереження, поставлених цілей і, нарешті, від досвіду роботи експерта.

Таким чином, значну роль у процесі виявлення ознаки і визначення її суттєвості відіграє суб'єктивний фактор, відношення суб'єкта сприйняття до об'єктивної дійсності.

«Зрозуміти» почерк як об'єкт дослідження, визначити суттєвість ознак, експерт не може простим спостереженням, він повинен їх осмислити (усвідомити). Тільки при розгляді об'єкта в цілому, у взаємозв'язках різних закономірностей пізнається суть процесів. Розгляд об'єкта в цілому означає перехід до більш високого ступеню пізнання – до раціонального пізнання.

Таким чином, розуміння об'єкта можливо лише шляхом мислення з використанням таких розумових операцій як порівняння, абстракція і конкретизація, індукція і дедукція і, нарешті, заключний синтез.

З іншого боку, осмислюючи виявлені ознаки почерку, експерт не може відійти від їх чуттєвого сприйняття. Процес пізнання мовби повертається у сферу чуттєвого. Тому межа між чуттєвим і раціональним у процесі спостереження і розуміння об'єкта є суто умовною.

Взаємопов'язані вони і в стадії порівняльного дослідження. Порівняння необхідне у всіх випадках пізнання об'єкта. Пізнати «одиничне» – означає пізнати індивідуальну його своєрідність. Але це можливо лише шляхом порівняння кожного окремого предмета або явища з іншими предметами або явищами. Без порівняння пізнання одиничного неможливо [3].

У процесі порівняння експерт співставляє виявлені ним в процесі роздільного дослідження ознаки об'єкта і встановлює їх співпадіння і розбіжності з урахуванням варіаційності та змінюваності ознак почерку.

Порівнюючи досліджувані об'єкти, користуючись при цьому такими логічними прийомами як аналіз, синтез, абстракція, узагальнення, експерт використовує ознаки, виділені та осмислені ним ще у процесі спостереження.

З цього витікає, що і тут має місце чуттєве сприйняття об'єкта.

Суб'єктивний фактор при порівнянні також відіграє неабияку роль. Якщо у експерта відсутні глибокі знання в галузі судового почеркознавства, достатній досвід роботи, точність зорових сприйнятів, якщо він необ'єктивний у дослідженні, не вміє логічно мислити, порівняння може бути недосконалим і привести до невірних висновків.

І, нарешті, остання стадія експертного дослідження – оцінка встановлених збігів і розбіжностей ознак.

Бездоганний силогізм, в якому висновок «автоматично» витікає із посилок, можливий лише при умові, коли зміст посилок абсолютно чітко визначений, піддається суворій формалізації [5].

В жодній галузі судової експертизи поки що неможлива повна формалізація посилок. Неможливо наперед визначити, які ознаки і в якій кількості достатні для того чи іншого висновку. Перш ніж зробити якийсь висновок, експерт кожного разу в конкретних умовах повинен оцінити кожен знак окремо і встановлену сукупність ознак у цілому.

Оцінка необхідна, тому що експерт кладе в основу свого висновку не всі виявлені ним ознаки почерку, а тільки частину з них.

Експерт при оцінці користується судженнями двох видів: дескрептивними – констатуючими факт, і оціночними – які виражають ставлення експерта до виявлених ознак. При цьому на перший план виступають саме оціночні судження, тому що без визначення ідентифікаційної значимості кожної ознаки окремо і встановленого комплексу ознак експерт не може вирішити питання по суті.

Проте це не означає, що висновок експерта має довільний характер, не спирається на об'єктивні властивості об'єкта, а тому недостовірний. Висновки експерта мають характер не формальної достовірності, як правильно вважає В.Д. Арсен'єв, а змістовної, заснованої на його оціночній діяльності [6].

Розглядаючи оціночні судження експерта не можна розглядати їх як виключно суб'єктивні, оскільки оцінка – це форма відображення дійсності. Оцінка неможлива без пізнання об'єктивного змісту ознаки, що оцінюється.

Безумовно, на оціночні судження експерта впливають його суб'єктивні якості, такі як досвід, спостережливість, вміння правильно аналізувати факти, вміння відрізнити суттєві збіги або розбіжності від несуттєвих, випадкових.

Однак різне сприйняття суб'єктом оцінки одних і тих самих явищ не може бути використано для дискримінації почуттів як джерела оціночної інформації.

Сумлінність експерта щодо виявлення сукупності ознак і оцінки її ідентифікаційної значимості, науковий підхід до вирішення питання сприяють встановленню істини по справі, яка можлива при умові, коли висловлювання відповідають реальному існуванню, реальним властивостям.

Тому не можна погодитись з тими, хто вважає, що ціннісні характеристики і критерії цінностного пізнання у принципі не прийнятні для науки, яка вивчає дійсність суто об'єктивного.

Відомо, що встановлення виконавця за почерковими об'єктами можливо при виділенні комплексу ідентифікаційних ознак. У ідентифікаційну сукупність повинні увійти обов'язково окремі ознаки і їх сполучення, завдяки яким дана сукупність перестає бути типовою і стає індивідуальною. Чим більше буде у сукупності ознак, що рідко зустрічаються, і їх сукупностей, тим менше в ній може бути цих ознак за обсягом, і навпаки, чим більше у сукупності ознак, що часто зустрічаються, тим більше їх повинна містити встановлена сукупність.

Саме тому один і той самий результат може бути пояснений по-різному. Можливі в експертному дослідженні ситуації, коли один і той самий висновок різні експерти обґрунтовують різним комплексом ознак.

Отже, це свідчить про те, що ідентифікаційне поле почерку дуже різноманітне, кожний почерковий об'єкт має багату і різноманітну ідентифікаційну інформацію, яка дозволяє різним експертам використовувати різні сукупності ознак для індивідуалізації конкретного почерку. Експерт повинен зрозуміти і пояснити ті чи інші ознаки, вирішити питання про те, чому у даному випадку вони проявилися.

У кожному процесі пізнання, коли дослідник не може оцінити зміни в об'єкті, і разом з тим абстрогується від них, це неминуче призводить до викривлень, помилок у пізнанні об'єкта. Таке положення має місце і при дослідженні почеркових об'єктів. Якщо експерт ігнорує ознаки, що не співпадають з його висновком, не пояснює причин появи тих чи інших ознак, це, як правило, призводить до грубої помилки.

Всебічно проведене дослідження є гарантією однозначності встановлення як збігів, так і розбіжностей ознак. А отже і гарантією достовірного висновку експерта-почеркознавця.

Список використаних джерел

1. Славущкая И.А. Возможности использования электромиографии для судебного почерковедения, сб. «Криминалистика и судебная экспертиза». – № 2. – К., 1965.
2. Томилин В.В. Физиология, патология и судебно-медицинская экспертиза письма. – М., 1963.
3. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств (сущность и методы). – М.: Наука, 1966. – с. 123. 194-205
4. Андреев И.Д. Основы теории познания. – М., 1959. – с. 142.
5. Эйсман А.А. Заключение эксперта / Структура и научное обоснование. – М.: Юридическая литература, 1967. – с. 117.
6. Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. – М., 1964. – С. 163.
7. Меленевская З.С. Вопросы психологии в судебно-экспертной деятельности. Отчет о НИР. – К., 1977 – 12 с.
8. Меленевская З.С. Совершенствование оценочной деятельности экспертов в идентификационных исследованиях: Отчет о НИР. – К., 1986. – 14 с.